

E munkálatok irányítása mellett BERÉNYI István elkészíti „Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései” c. akadémiai doktori értekezését, amit 1988-ban véd meg. Közben ismételtelen elnyeri a Humboldt-ösztöndíjat (1986), amelynek keretében két éven át a Münchener Műszaki Egyetemen folyó kutatásokba kapcsolódik be. Kimagasló munkáját az egyetem vendégprofesszori meghívással ismeri el (1988).

Széles körű nemzetközi szakmai ismertséget eredményező kutatói tevékenysége mellett időt szakít Magyarországra akkor készülő új nemzeti atlasza XIV., Mezőgazdaság és élelmiszeripar c. részének szerkesztési munkálataira is. Az 1989-ben megjelent atlaszművet az MTA Elnöksége kiemelkedő jelentőségű tudományos teljesítménynek minősítette, és a Kormány az elkészítésében legtöbb munkát végző kutatókat – köztük BERÉNYI Istvánt – Széchenyi-díjban részesítette.

1990 végén PÉCSI Márton igazgatói megbízatásának lejártával az MTA Főtitkára pályázatot ír ki a megüresedett igazgatói pozíció betöltésére. A poszt elnyerésére benyújtott öt pályázat között ott van BERÉNYI professzor is, akit az Intézet Kutatói Fórumon a tudományos dolgozók nagy többséggel választanak meg igazgatónak. (A 3 éves időtartamra szóló megbízatást 1994-ben – az intézeti kollektíva egyetértésével – újabb három évre szóló kinevezés követte.)

Igazgatóként mindvégig arra törekszik, hogy az Intézetben folyó kutatások eredményei széles körben ismertté váljanak hazai és külföldi szakmabeliek előtt egyaránt. E számára igen fontos célt szem előtt tartva tesz eleget a klagenfurti (1992) és a bécsi (1994) vendégprofesszori meghívásnak, miközben folyamatosan arra ösztönzi fiatalabb kollégáit, hogy minél többen kapcsolódjanak be a különféle nemzetközi kutatási programokba.

BERÉNYI professzor eddigi tudományos munkásságát 3 könyv, 8 könyvrészlet és közel száz (köztük 32 idegennyelvű) tanulmány jelzi. Szakértelmét a geográfus társadalom több hazai és nemzetközi bizottságba való beválasztásával ismeri el: a Földrajzi Tudományos Bizottság elnöke, a Magyar Földrajzi Társaság társelnöke, az OTKA Élettelen Természettudományi Szakkollégium Földtudomány II. szekciójának zsűrielnöke, a TMB Földrajzi–Meteorológiai Szakbizottságának tagja, az Institut für Länderkunde (Lipscse) Nemzetközi Kuratórium tagja, több szaklap – köztük folyóiratunk – szerkesztő bizottságának tagja. Szeretgázó tudományos tevékenységéért – a már említett Széchenyi-díjon kívül – a Pro Geographia és a Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetésekben részesült.

Végül, de nem utolsó sorban szólni kell BERÉNYI Istvánról, az emberről, aki olyan – a vezetővé válók között egyre ritkábban előforduló – tulajdonságoknak van a birtokában, mint a szerénység, a közvetlenség, a természetes jóindulat vezérelte segítőkészség, a kutató kollektíva közös érdekeit mindig szem előtt tartó kompromisszumkészség. Olyan személyiség, akit szakmai, pedagógiai és vezetői munkája alapján nagyrabecsülés, egyénisége révén pedig szeretet övez. 60. születésnapja alkalmából Intézetünk dolgozói és a hazai geográfusok közössége nevében kívánunk neki jó egészséget, további, szakmai sikerekben gazdag alkotó éveztizedeket, magánéletében sok boldogságot!

TINER TIBOR

Részletes beszámoló az IGU Ipari Bizottságának konferenciájáról

(Budapest, 1994. augusztus 16-20)

Az IGU Ipari Bizottsága által az 1993-1996 közötti időszakra kidolgozott tudományos és szervezési programot az elmúlt évben Washingtonban megtartott Nemzetközi Földrajzi Kongresszus ideje alatt hagyta jóvá az IGU Általános Közgyűlése.

A javasolt témák kiválasztásába nagy szerepet játszott az, hogy ezt az időszakot a gazdasági és társadalmi rendszerek erőteljes térbeli átalakulása jellemzi. Az új technológiák és szervezeti modellek sikere, a növekvő

függőség a régiók és a rendszerben működő szereplők között, a radikális változások az államok, vállalatok társadalmi szervezetek stratégiáiban együttesen új kihívásokat jelentenek, amelyek vizsgálata új eszközöket igényel (pl. a teoretikus megközelítések kritikai revíziója, az együttműködések szélesítése a társadalomföldrajzon belül, az elméleti és elvi megközelítések pluralitásának és interdiszciplinaritásának elfogadása).

Jelenleg az iparosodott világban az alapvető problémák a következők:

- a környezet problematikája,
- a kelet-ázsiai területnek a világ gazdaság színpadán való „felbukkanása”,
- a Szovjetunió és a kelet-európai országok poszt-szocialista átalakulása.

E fő súlypontoknak megfelelően fogalmazták meg azokat a kérdésköröket, amelyeket az 1993-tól kezdődött négy éves ciklus során – az évente megrendezendő szimpóziumon – meg tárgyalnak. Ezek az alábbiak:

- vállalati struktúrák és stratégiák,
- a pacifikus térség a világ gazdaságban,
- az ipar és a környezeti kihívások,
- az ipar átalakulása a poszt-szocialista országokban,
- globális hálózatok és helyi közösségek,
- lokális ipari átstrukturálódás,
- technológiai, kulturális és társadalmi reakció a technológiai változásra.

Az elmúlt esztendőben Tokióban az első két projectet vitatták meg és a hangsúly az ázsiai térségre helyeződött. Az idén „Az ipar és a környezeti kihívás”, ill. „A poszt-szocialista országok ipari átalakulása” került a középpontba, s talán ezért is lett az összejövetel színhelye hazánk fővárosa, amelynek iparában szintén markáns változások mentek végbe 1989 után. A rendezvény lebonyolításához ideális körülményeket biztosított – távol a nagyváros zajától – a Hotel Agro, ahonnan szinte „ki sem mozdulhattak a városba” a világ legkülönbözőbb részeiből (Anglia, Ausztrália, Japán, Finnország, Franciaország, Németország, Lengyelország, Dél-Korea, Svédország, Szingapúr, Új-Zéland, USA, Oroszország) érkezett vendégek (mintegy 45 fő), hiszen minden nap késő délutániig tartottak a megbeszélések, így csak többnyire a festői panorámában gyönyörködhetnek.

A konferencia két fő témájára 2-2 nap állt rendelkezésre, amelyeket egy egynapos kirándulás választott el egymástól, mintegy felrészítve az előadásokban, vitákban elfáradt kutatókat. A négy nap alatt ugyanis összesen 27 előadás hangzott el, amelyeket sűrű hozzászólások és élénk, jó hangulatban lezajlott viták kísértek. Bár az előadók a legkülönbözőbb oldalról (elméleti, gyakorlati) és szintekről (lokális, regionális, globális) közelítettek a kulcskérdésekhez, mégis sok tekintetben egyeztet az álláspontjuk, s valamennyiük mondani valóját áthatotta a világ egészéért érzett felelősségtudat.

Az ünnepélyes megnyitó keretében először a házigazda, BARTA Györgyi az MTA RKK Regionális Tudományos Osztályának vezetője üdvözölte a megjelenteket, majd az Ipari Bizottság alelnöke, Edward J. MALECKI és végül az elnöke, Sergio CONTI emelkedett szólásra, aki egyúttal néhány megfontolandó javaslatot is tett a két fő témával összefüggésben. Az olasz professzor előszavában egyrészt felhívta a figyelmet arra, hogy az elmúlt években a környezetben lezajló óriási változások új megközelítési módokat, kutatási eszközöket igényelnek, és hogy a környezeti problémák nem szigetelhetők el azoktól a társadalmi (etnikai, kulturális stb.) feltételektől, amelyekben előfordulnak. Másrészt rámutatott a szocialista országok válságát előidéző fontosabb elemekre (az iparosítás dominanciája, a tökéletlen urbanizáció, az ipari gigantomania, az ipar szervezeti koncentrációja), és arra is, hogy az 1989-es események még nem vezettek Európa egyesüléséhez, mivel az átalakulás során felmerült új differenciák hozzákapcsolódtak az eredetileg is létező különbségekhez.

A bevezető előadást „Az ipar és a környezeti kihívás” c. témakörön belül Olga GRITSAI (Oroszország) és Michael TAYLOR (Ausztrália), „Az ipar átalakulása a poszt-szocialista országokban” c. témakörön belül pedig Eike W. SCHAMP (Németország) tartotta meg. (Mivel az előbbieket külön előadásban is beszámoltak kutatási eredményeikről, ezért megállapításait majd a későbbiekben ismertetem.) A frankfurti professzor kifejtette, hogy a közelmúlt politikai, társadalmi, gazdasági történései totálisan megváltoztatták a gondolkodásunkat az ipar térbeli szervezetről. A jövőben semmiképp sem tartható fenn a világ tőkés (1.), szocialista (2.) és fejlődő (3.) világra való felosztása, habár az is megkérdőjelezendő, hogy eddig volt-e egyáltalán értelme az ilyen jellegű csoportosításnak.

Az elkövetkezendő évtizedekben érdekes kutatási témának ígérkezik annak a vizsgálata, hogy a poszt-szocialista országok ipari átalakulása hogyan hatott vissza a kapitalista világrendszerre. Mivel az államszocializmus összeomlása egyedülálló történelmi esemény volt, ezért nincsenek átalakulási tapasztalatok azelőttől, így ez a folyamat – amit a társadalmak minden szintjén tanulni kell – sok bizonytalanságot is magában hordoz.

Ma még nem lehet tudni, hogy Közép- és Kelet-Európa országai megújulásának két alap feltétele (a belső struktúra átalakulása, és a kereskedelmi liberalizáció) hogyan hat majd az ipari tevékenyégek térbeli reorganizációjára és a tőkés világban betöltendő pozíciójukra. W. SCHAMP úgy vélte, hogy a tradicionális elvi eszközök

(polarizáció, centrum-periféria modell, stb.) mellett szükség van új fogalmakra is, hogy jobban megértsük az átalakulás földrajzát. A világrendszer új koncepcióját is ki kell dolgozni, mert az egyes poszt szocialista országok más-más szerepet fognak játszani a jövőbeni globális rendszerben. Közép-Európa valószínűleg integrálódni fog az európai fejlődés centrumterületeihez. Oroszország maga is ilyen fejlődési magterületté válhat, vagy inkább olyan hatalmas iparosodó országgá, mint India és Brazília, míg a többiek fejlődő országok maradnak.

Az első témakörhöz kapcsolódóan először S. O. PARK (Dél-Korea) tartott előadást. „Az új ipari körzetek dinamikus típusai és környezeti hatásuk” címmel. Az elmúlt két évtizedben jelentős változások (1. új technológiájú ipari központok felbukkanása az USA Ny-i és D-i részén, 2. kis- és középvállalkozások elterjedése Olaszországban, 3. ipari városok fejlődése az újonnan iparosodott országokban, stb.) mentek végbe az ipari tevékenység térbeli szervezetében a fejlett és a fejlődő világban egyaránt, ezért újrvizsgálja az ipari körzetek tartalmát és kiterjesztí az ipari körzetek hagyományos fogalmát az új ipari körzetek működésére és fejlődésére is. (Az ipari körzet definícióját Alfred Marshall határozta meg a 19. sz. végén.) Számos ismertetője közül négyet (az ipar lokalizációja, a körzet üzemei közötti munkamegosztás, a konstruktív együttműködés és ipari atmoszféra) emelt ki. Részletesen taglalta a kisüzemekre alapozva kibontakozott olasz ipari körzetek jellemzőit is, amelyek az ipari körzetek sajátos térben és időben kifejlődött speciális típusainak tekinthetők. „Új” ipari körzet alatt azt értette, ahol korábban nem volt ipar vagy a régió kevésbé iparosodott. Az új ipari körzetnek 9 típusát írta le a termelési rendszer, a környezeti beágyazottság (fekvés), az irányítás, az együttműködés, a verseny és az intézményi tényezők különbözősége alapján. Ezek mindegyike eltérően hat a környezetre is, mert más az üzemek mérete, technológiai színvonala, a terület fejlettsége, a fogyasztás mértéke, stb. Különösen az új ipari körzetek dinamikus típusainak környezetre gyakorolt befolyása lehet szembetűnő, hiszen ezek fejlődnek a leggyorsabban, így a továbbiakban ezeket kell alaposabban tanulmányozni.

D. GIBBS-M. HALEY (Egyesült Királyság) közös előadása „Az iparföldrajz és a környezet közötti összhang mint a helyi gazdaság fenntartható fejlődésének feltétele” címet viselte. A szerzők abból indultak ki, hogy bár a környezeti problémák többsége ipari eredetű, ennek ellenére az iparföldrajzosok hosszú időn keresztül eltekintettek annak a vizsgálatától, hogy az ipar hogyan hat a környezetre, ami részben következménye is a földrajz tényleges kettősöttségének. Elsősorban azt kutatták, hogy a gazdaság átstrukturálódásának melyek a lokális és a regionális kihatásai. Éppen ezért alapvető feladatnak tekintik, hogy a jövőben nagyobb figyelmet fordítsunk a környezeti változások jobb megismerésére. Annál is inkább, mert azok sorsdöntőek lehetnek a helyi gazdaságok fenntartható fejlődése szempontjából.

Bemutatták azokat az angliai tapasztalatokat is, amelyek során megkísérelték egyesíteni a lokális gazdaság fejlesztésére irányuló stratégiákat és a környezetvédelmi célkitűzéseket. Szerintük kedvező lenne, ha minél több ilyen politikát alakítanának ki helyi szinten, mert azok regionális és nemzeti szinten is segítenék a fenntartható gazdasági fejlődést.

„Az ipartelepek szerepe a helyi környezet építésében és romlásában: indiai tapasztalatok” címmel tartott előadást M.B. SINGH (India). Az ipartelepeket, mint növekedési pólusokat általában azért létesítik elmaradott területeken, hogy fejlődést indukáljanak a környező területen. A kormányzat is ezért hozta létre a Ram Nagar ipari körzetet, amely mintegy 6 km-re fekszik Varanasi (Benáresz) városától. Főleg kis- és középméretű, nemrég alapított tej-, hús-, textil-, szerszámgép- és vegyipari üzemekből áll össze az ottani ipar struktúrája. Az előadó különféle módszereket (kérdőíves felmérés, interjú, megfigyelés) alkalmazva tárta fel az ipari létesítményeknek a természeti és társadalmi környezetre gyakorolt kedvező és kedvezőtlen hatásait. Kiderült, hogy előnyösen változott a vállalkozók, a cégalapítók korstruktúrája, iskolai végzettsége, szakismerete. Javult a környék lakosságának a foglalkoztatottsága, késztermékekkel és infrastruktúrával való ellátottsága is. Az ipar helyi nyersanyag feldolgozása ma még csekély, ezért üzemeket kell majd ide telepíteni, amelyek a környék gyümölcs- és gabonatermését is hasznosítják. Ugyanakkor kismértékben megfigyelhető a lokális környezet leromlása is, a víz, a levegőszennyezés mértékének és a szilárd hulladékok mennyiségének növekedése miatt. A további romlás megelőzése érdekében számos erőfeszítést tesznek (pl. fokozódó villamosáram fogyasztás, használt víz öntözésre való újra felhasználása, szilárd hulladékokból töltés építése, a közlekedés fejlesztése stb.).

A. TAKEUCHI (Japán) „Az ipari átalakulás és ennek környezeti hatásai Japánban” címmel a szigetországban gyűjtött tapasztalatait mondta el. Előtte azonban kihangsúlyozta, hogy az ipar nem csak közvetlenül, hanem közvetve, a motorizáció révén is károsítja a környezetet, amely egyidejűleg természeti, társadalmi, gazdasági, kulturális környezet is, ezért az adott területet mindig teljes ökológiai rendszerként kell vizsgálni. Fontos, hogy ne csak a mérhető, vizuális változásokat vegyük számba, hanem a láthatatlanokat (pl. mentális hatásokat) is. Japánban a gyáripar erősen koncentrált három körzetben (Tokió, Osaka, Nagoya), ezért az 1960-as évektől napjainkig az ipartelepek „szétszórása” (áttelepítése az iparosodottabb peremi részokről a kevésbé iparosodott belső területekre) volt a legfőbb stratégia a városi környezet rosszabbodásának megakadályozása érdekében. Megítélése szerint a

japán tapasztalatok példaként szolgálhatnak a poszt-szocialista és fejlődő országok számára is. A legsürgetőbb feladatok egyfelől egy olyan általános morális koncepciónak a kidolgozását tekintni, amelyet nemzetközileg és nemzeteként is elfogadnak, másfelől szorgalmazza egy olyan nemzetközi szinten folyó kutatás beindítását, amely az új környezeti és ökológiai rendszerek kidolgozásán fáradozik.

D. SOYEZ (Németország) előadásban („Az ipari erőforrások használata és a transznacionális konfliktus példái: a James-öböl vízierőmű földrajzi hatásai”) ugyancsak kiemelte, hogy az ipar földrajzának ezután nemcsak az üzemek gazdasági (piac, vetélytársak, infrastruktúra, stb.), hanem természeti környezetét is figyelembe kell venni, a fókuszba pedig az ipar és a környezet kölcsönhatását kell állítani. Alapelve, hogy az ipari társadalmak erőforrás-használata „ökológiai árnyék-hoz” vezet, amelynek kedvezőtlen hatásait a népesség különféle eszközökkel igyekszik kivédeni. Ezek az „árnyak” magukba foglalják az erőforrás-kivonás közvetlen negatív hatásait éppúgy, mint a távoli erőforrás kivonás révén történő közvetett környezetszennyezést. Az „ökológiai árnyék” kialakulását a gazdasági növekedés kockázatainak és hasznainak, ill. a fogyasztásnak a tisztességtelen megoszlása okozza, ezért ez a fogalom alkalmas leginkább az Észak-Dél közötti egyenlőtlenségek sajátosságainak a leírására.

Kanadában az É-D dichotómia fordított, mert a környezeti és társadalmi költségek É-on, a gazdaságilag, társadalmilag marginalizált népességcsoportoknál keletkeznek, míg a bevételeket, a hasznot D-n aratják le. Kanada egyik legnagyobb és legbefolyásosabb közműellátó cégén, a Hydro-Québecen (amely egyben a világ ötödik leghatalmasabb villamosenergia szolgáltatója), ill. annak a James-öbölbe, (É-Québec) tervezett vízierőművének a példáján keresztül kísérlete meg bemutatni, hogy a „háttérszerep”, az „ökológiai árnyék” milyen káros következményekkel járt (az ott élő, a végleges fogyasztóktól távol levő népességre).

Mivel az érintett lakosság nincs abban a pozícióban, hogy ez ellen meg tudja védeni magát, ezért megpróbálják a konfliktust transznacionalizálni, azaz szövetségeket, támogatókat szerezni a végleges fogyasztók táborából (pl. D-Québecből, New Yorkból, New Englandből, Európából vagy Japánból), hogy nyomást tudjanak gyakorolni a fejlesztési elképzelésekre, tervekre. A gyakorlat azt jelzi, hogy a különböző tiltakozási módok jobbra eredményez, rendszerint az eredeti elképzelések radikális módosításához vezetnek.

M. TAYLOR (Ausztrália) „Az iparosítás, vállalati hatalom és környezeti változás: a fogalmak feltárása” c. beszámolójának alapvető célja – s ezt domborította ki bevezető előadásában is – figyelem felhívás volt, ami arra irányult, hogy az ipar változását, az ipari átalakulás folyamatait szorosabban össze kell kapcsolni a környezeti változás folyamataival globális és regionális szinten egyaránt. Hiszen ma még a gazdasági dinamika és a környezeti dinamika között szegényes a kapcsolat, kevésbé kutatott a kölcsönhatásuk. Vázolta továbbá az ipar változását, újrastrukturálódását, az új ipari tereknek a kialakítását, a termelésnek és a termelés társadalompolitikai szabályozásának módjait. Megállapította, hogy a különböző helyen és időben eltérő feltételek közepette létrejött vállalatok egy olyan egyenlőtlen nemzetközi és nemzeti szervezeti hálózathoz ágyazódnak be, amelyek működése mind a kormányzati struktúrában, mind a társadalom helyi szintjén kialakított szabályozások rendszerétől függ. Megkülönböztet termelési és fogyasztási szennyezéseket, amelyek térben és időben eltérő mértékűek, és amelyek a vállalati hálózatok működésére szintén befolyást gyakorolnak. Jelenleg a fejlett ipari országokban a termelési szennyezés erősen kontrollált, jól szabályozott törvények révén. Ellenben a fogyasztási szennyezés ellenőrizetlenül terjed, s ez jelenti az igazi problémát. Megoldást a társadalmi szabályozás olyan lokálisan szervezett eszközei jelenthetnek, amelyek magukba foglalják az etnikai, kulturális sajátosságokat és a specifikusan helyi attitűdöket, amelyek hatnak a végző fogyasztásra, az egyéni ízlésekre, a költési szintre, és ezek által a fogyasztási szennyezés mértékének csökkentésére. Szerinte – tömören megfogalmazva – a környezeti problémák a piac tökéletlenségének a következményei.

O. GRITSAI (Oroszország) „Az ipari átalakulás grádiensei Európában és a környezeti változás regionális típusai” c. előadásának néhány gondolatát emelte ki a Michael TAYLOR-ral közösen tartott bevezetőjében is. Tágabb értelemben véve az iparosítás olyan makroinnovációnak tekinthető, amely az elmúlt 200 évben radikálisan megváltoztatta a természeti és a társadalmi környezetet. A világ különböző országai és régiói nem egyidőben és eltérő adottságokkal kapcsolódtak be ebbe a folyamatba, így különböző utakon járják be azt. Az ipar fejlesztése és átalakulása technológiai innováció által vezérelt folyamat, amelynek az egyenlőtlen térbeli és időbeli terjedése bonyolult „grádienseket” („fejlődő csomópontokat”) képez a gazdasági tevékenységek sűrűjében. A felszólaló alapvető célja az volt, hogy bemutassa a kölcsönhatást a gazdaság átstrukturálódásának fázisai és a társadalmi-gazdasági „grádiensek” átalakulása között, valamint az, hogy feltárja az egymásra utaltságot a gazdasági tevékenység regionális típusai és a változó környezeti állapot között Európában. Bebizonyította, hogy Európa makrozónáinak és régióinak környezeti sajátosságai fejlődésük típusától és fázisától függenek. Európán belül különösen fontosak Kelet-Európa szervezeti és környezeti problémái, mert a kontinens szennyezettségének egynegyede innen származik, s még több, ha a Szovjetunió utóállamaiét is hozzátesszük. Kelet-Európa oszágai ma még elmaradnak egy fázissal a Nyugat mögött az iparosodás útján és csak most kezdődik náluk a tényleges szervezeti válság, amely a nemzeti krízissel egyesülve sokkal súlyosabb és hosszabb ideig tartó lesz mint ami Nyugaton volt 40 évvel ezelőtt.

Stratégiailag a kelet-európai országok szerepe a világ gazdaságban nagymértékben függ gazdaságuk evolúciójától, amit viszont determinál a világ egészének fejlődése. Taktikailag pedig a regionális politikájukban megkülönböztetett jelentőséget tulajdonítanak majd az erőforrásokkal való takarékoságnak és a természet védelmének.

G. HUMPHRYS (Egyesült Királyság) „Az ipari degradáció és a restauráció: tapasztalatok az Alsó-Swansea völgyében” c. előadásban egy olyan problémára hívja fel a figyelmet, amely kihívások sorát jelent. Nevezetesen, hogy sokkal nagyobb hangsúlyt kellene helyezni azoknak a területeknek a vizsgálatára, amelyeket az ipari tevékenység teljesen tönkretett, elősegítve ezáltal a rehabilitációjukat. Kitérő példaként szolgálhat a világ más hasonló térségei számára is a Wales D-i részén levő 300 ha-os Alsó-Swansea-völgy „restaurációja”, amely közel 200 éven át szerepelt a nehézipar színtereként. Nagy-Britanniának ez volt a legkiterjedtebb, összefüggő, elhagyott ipari területe, amelynek rehabilitációja 1960 óta van napirenden, s nem valószínű, hogy az ezredforduló előtt befejeződik. Ez elsődlegesen nem a pénzhiánnyal magyarázható, hanem törvényi, gazdasági, politikai okokkal. Sokszor a tervezés, a döntéselőkészítés jóval időigényesebb folyamat, mint maga a rehabilitáció. A helyreállítás és az újrafejlesztés költségeit nehéz pontosan meghatározni. 1994-es árfolyamon számolva mintegy 35 millió fontot költöttek rá, azaz hektáronként durván egymilliót. Ma a terület egy része kellemes időöltést, pihenést nyújtó hely, míg a másik részét ipari, kereskedelmi, szolgáltatási célokra használják. Jelenleg a völgy 450 üzeme, közel 8000 embert foglalkoztat, többségüket a szolgáltató szektorban.

J. ERONEN (Finnország) „A fa- és papíripar és a környezet átalakulása Kelet-Európában” c. előadásában elmondta, hogy a fa-papíripar azon ipari ágazatok közé tartozik, amelyiknek nem sokat változott a területi elhelyezkedése a kezdetekhez viszonyítva. Olyan ágazatok (pl. fűrészárú-, fatáblagyártás, cellulóz-, papíripar) sorolhatók ide, amelyek főleg, de nem kizárólagosan fát használnak nyersanyagként. 1970 és 1992 között a világviszonylatban néhány országba koncentráldott fa- és papíripar termelésében több-kevesebb változás ment végbe. Csökkent É-Amerika fűrészárú és papíripari termelése és Japáné is a délkelet-ázsiai export korlátozások miatt. Jelentősen növekedett viszont Indonézia fűrészárú és Kína papíráru gyártása. Európában a legmarkánsabb változás K-Európában és azon belül is elsődlegesen Oroszországban zajlott le, ami olyan radikális volt, hogy a világtermelés is erősen módosította. Mindezek a legkevésbé a cseh, szlovák és a lengyel fa- és papíripart érintették, mert ezek az országok szinte alig függtek a szovjet fa-ellátástól, szemben Magyarországgal, Bulgáriával és a Balti államokkal. A jövő fa- és papíriparát két tényező határozza meg: a nyersfa ellátottság és a sikeres ipari átalakulás a piacgazdaságra. Valamennyi kelet-európai országban sok hely van erdőtelepítésre, s megítélése szerint – éppen a sok import miatt – nagy mennyiségű fatartalék is rendelkezésre áll Bulgáriában és Magyarországon, ha a fajta- és a korösszetételük nem is a legkedvezőbb. Az átalakulás következtében az erdők tulajdonosai is megváltoznak. A posztoszocialista országok közül Magyarországon tervezik a legtöbb erdő (40-50%) magántulajdonba adását. A privatizációval összefüggésben a legfontosabb, hogy a hatóságok nehegy elvesztésük ellenőrzési képességüket az új magánerdő-tulajdonosok felett, s így azok túl sok erdőt irtsanak ki. Mivel a fa-papíripar termelési láncának minden fázisában magában hordozza a környezet károsodásának veszélyét, ezért elengedhetetlen a megelőzés, ill. a védekezés a víz- és a levegőszennyezés ellen.

P.M. WEAVER (Egyesült Királyság) „Hogyan tudná az életciklus elemzés és az operációkutatás mint módszerek segíteni a helyes környezeti politika kialakítását: a cellulóz- és papíripar rosthulladékának példája” azt mutatta be, hogy az életciklus elemzés és az operáció kutatás alkalmazása hogyan segítheti a megfelelő környezeti politika kialakítását. Abból az egyszerű alapelvből indult ki, hogyha egy termék életciklusának egy elemére hat valami, akkor az szintén vissza fog hatni a tér minden irányában előforduló többi elemre is, s ez az ami nehezíti, bonyolítja a környezeti politika készítését és elemzését. Illusztrációként a papíriparban keletkező rosthulladékot választotta: s azért a papíripart, mert a termékei iránt folyamatosan nő a kereslet (1995-ben már 275 millió tonna papírt fognak előállítani a Földön), és mert a papíriparban számottevő az aszimmetria a termelés és a fogyasztás helyei között. Mindkét folyamat néhány országra koncentráldódik, ezért a termék életciklus fázisaiban és a specifikus környezeti problémák elterjedtségében nagyon különböznek az országok, ami viszont másfajta környezetpolitikai eszközöket, megközelítéseket is igényel. Részletesen ismertette, hogy a francia és a finn papíriparban hogyan sikerült csökkenteni a termeléshez kapcsolt anyagok és az energia mennyiségét a rosthulladék révén. Az életciklus elemzés főleg a termék előállítás folyamatának analizálására alkalmas, míg az operációkutatás arra, hogy optimalizálja a teljes termékcikluson keresztül a környezeti hatásokat. Eltérései ellenére a két módszer jól kiegészíti egymást, s jelentősen hozzájárulnak a környezet politikai kidolgozóinak munkájához, útmutatást nyújtva számukra a különféle érdekeltségekről.

F. MIZUOKA (Japán) „A „laissez faire” iparosítás a tervezett épített környezetben: a brit hongkongi kormányzat területi politikája a hongkongi gazdaság tőkeakkumulációjának folyamatában” címmel tartotta meg előadását. Hongkongról, amely egyike a világ néhány fennmaradt brit kolóniájának, gyakran azt állítják, hogy a II. világháború utáni iparosítás sikere a legkevésbé származik a kormányzat gazdasági folyamatokba való beavatkozá-

sávból, sokkal inkább a vállalatok, vállalkozók „laissez faire” tevékenységéből. Ez az állítás ideológikusabb mint a valóság. Az 1940-es és az 1950-es évek elején, amikor a hongkongi kapitalizmus kezdetleges tőkefelhalmozási folyamata zajlott, a hongkongi brit kormányzat nagy erőfeszítéseket tett olyan épített környezet kialakítására, amely segítette és támogatta a belföldi iparosodást. A primitív tőkefelhalmozás számára nagyon lényeges elemek a többlet tőke és a szabad munkaerő együttes, térbelileg integrált előfordulása hiányában a tőkés gazdaság nem működött volna. A kormányzat megfontolt ösztönző eszközei nélkül, amely a magán (többnyire kínai) kisméretű, munkaigényes, szektorok fejlesztését célozta, nem vált volna lehetségessé Hongkong bekapcsolása az „újonnan iparosodott gazdaságok” sorába. A kormányzat egészen napjainkig részben ezáltal, részben pedig újratelepítési politikája révén nagyon fontos szerepet játszott Hongkong városi tere konfigurációjának kialakításában.

G. L. OOI (Szingapúr) előadásában („A környezeti management Ázsiai újonnan iparosodott országokban: az állam és az üzleti szféra együttműködésének közös erőfeszítései Szingapúrban”) elsődlegesen az állam szerepét vizsgálta, de vázlatosan áttekintette az üzleti és a közszektornak a befolyását is a fejlesztés és a környezet egyensúlyának a fenntartásában. Szingapúr Környezeti Minisztériuma, amely Ázsiában, de a világban is az első között jött létre, jelentős erőfeszítéseket tett, hogy alkalmazkodjon mind a gazdasági növekedéshez, mind a környezeti managementhez, s e tekintetben számottevően különbözött más újonnan iparosodott országoktól. Bár az elmúlt három évtizedben a környezeti és fejlesztési politikát illetően a döntéshozatalban az államé volt az „utolsó szó”, az egyre növekvő mértékben támaszkodott az üzleti szférával és a nem kormányzati szervezetekkel való erősödő együttműködésre. Szingapúrban, amely kis mérete és kevés természeti erőforrása miatt is eltér a többi újonnan iparosodott ázsiai országtól, évtizedek óta ugyanaz a politikai párt uralkodik, ami kedvező lehetőséget nyújtott az iparosítási politika következetes érvényesítéséhez is. Annak ellenére, hogy itt is prioritást adtak a gazdasági fejlesztésnek (az iparosításnak) a környezeti managementtel szemben, nagy figyelmet fordítanak egyúttal a szennyezés elleni intézkedések meghozatalára (standard értékek bevezetése), végrehajtására és az infrastruktúra fejlesztésére is. Így a gyors iparosodáson keresztül elért gazdasági siker nem okozott olyan hatalmas környezeti károkat, ill. környezeti költségeket, mint más kelet- és délkelet-ázsiai országokban.

„Az ipar átalakulása a poszt-socialista országokban” elnevezésű második fő téma keretében szintén több érdekesítő előadás hangzott el, rendszerint úgy, hogy általuk egy-egy kelet-európai ország került a középpontba.

Elsőként „Az árfolyamok fluktuációja és a regionális gazdasági integráció: a valuta-instabilitás hatása a nemzetközi termelési stratégiára” címmel C. PAVLIK (USA) ismerte meg legújabb kutatási eredményeit. A Bretton Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer fennállása alatt támogatta az ipar fejlesztését, a gazdasági növekedést és a stabilitást. Az 1970-es évek eleje utáni összeomlását követően azonban a nemzetközi pénzügyi rendszer legfőbb sajátossága az instabilitás lett. Az ingatag, nem stabil árfolyamok következtében növekedett a cégek, különösen a multinacionális szervezetek valutáinak a kihelyezési kockázata. Ezt a cégek megpróbálják úgy kivédni, hogy módosítják a ráfordítási költségeket, a termelés és a kereskedelem nemzetközi szervezetét. Azaz stratégiát váltanak, hogy minimalizálják a tranzakciók során a tőkekihelyezési kockázatot, és relatív árfolyam-stabilitásra törekednek. A változások érzékenyen érinthetik a cégek profilját és a termelés térbeli megoszlását, sőt a közvetlen külföldi befektetések alakulását és a regionális fejlesztést is. Közép-Európa szempontjából mindezek azért nagyon fontosak, mert befolyásolhatják az ideirányuló közvetlen külföldi beruházások volumenét és a térség szélesebb európai gazdaságba való integrálódásának esélyeit.

W. H. BERENTSEN (USA) „Az ipari foglalkoztatás és a termelés térbeli struktúrája az NDK-ban 1895-től 1989-ig és a jelenlegi regionális problémák” c. előadásában a keletnémet változásokat körvonalazta a termelésben és a foglalkoztatásban térben és időben, különös tekintettel a regionális különbségekre. Bár a keletnémet gazdaság sok vonatkozásban a legsikeresebb és technológiailag a legfejlettebb volt a szovjet blokkon belül, mégis ugyanazon a szovjet típusú gazdaság tipikus problémáitól szenved, mint a többi kelet-európai ország. Ennek ellenére gazdasági átstrukturálódásának van néhány fontos, egyedülálló vonása. (Pl. a keletnémet termelőknél belföldi versennyel kell szembenéznük, a világ egyik leggazdagabb társadalmá „pénzeli” a megújulásukat, nagyon gyorsan zajlik az alacsony technológiájú, munkaigényes gazdaság átalakulása fejlett technológiájúvá stb.) Az ország gazdasági életében az ipar, azon belül is a nehézipar dominált. Más fejlett országokhoz hasonlítva az NDK gyáripara túlságosan munkaigényes volt, így a munkaerő viszonylag nagy hányadát kötötte le, még 1989-ben is 37%-át. Az 1980-as évek végéig a keletnémet gazdaság térszerkezetét az erősen iparosodott Dél és az inkább mezőgazdasági jellegű Észak jellemezte. 1989 és 1992 között drasztikusan (50%-kal) esett vissza a termelés. 1993-ban Németország lakosságának 20%-a élt keleten, de a GDP-nek csak a 10%-át állították itt elő. Jelenleg a keletnémetek 16%-a van munka nélkül és további 20% sorsa bizonytalan. Mintegy egymillióan hagyták el véglegesen a keleti országrészt, s több százezen

naponta ingáznak a nyugati országrészbe. Az országegyesítés óta megnövekedett a keletnémet gazdasági és politikai döntéshozókészítők folyamatokban résztvevők száma, mert a regionális, ill. lokális kormányzatok jelentős hatalmat kaptak a nemzeti szinten kidolgozott tervek befolyásolásában.

Szintén a keletnémet gazdaságban végbemenő átalakulásokról számolt be előadásában D. KOHLER (Franciaország), „Eisenhüttenstadt: az átalakulás folyamata” c. előadásában. A szerző először általánosságban vizsgálta a szocialista fejlesztés, a szocialista iparosítás jelentőségét és kihatásait, majd a hangsúlyt Eisenhüttenstadt, valamint vaskohászati kombinátja területi fejlődésben, lokális gazdasági életben elfoglalt helyének a megvilágítására helyezte. Határközeli településről lévén szó kitért a határmenti együttműködésnek a gazdaság rekonstrukciója során adódó új lehetőségeire is.

A hazánkban zajló gazdasági átalakulással összefüggésben négy előadás hangzott el. SZALÓ Péter „A strukturális változások hatása a regionális gazdaságra Magyarországon” címmel egyfelől azt mutatta be a statisztikai adatok tükrében, hogy milyen változások következtek be a makrogazdaságban (gazdasági szervezetek számában, összetételében, termelésben, foglalkoztatásban, központi költségvetésben). Másfelől kidomborította, hogy az új körülmények közepette is fennmaradnak, sőt fokozódnak a regionális különbségek. Az ország keleti felében ugyanis kevesebb a gazdasági szervezetek száma, alacsonyabb a vegycvállalatok előfordulási aránya és a foglalkoztatottak részesedése, azaz magasabb a munkanélküliség, kisebb az egy főre jutó jövedelem, ill. adó stb. Mindezek új kihívást jelentenek a regionális politika számára, amely új eszközökkel, módszerekkel (pénzügyi támogatások különböző célokra, regionális fejlesztési tanácsok, irodák létesítése stb.) kísérel meg válaszolni azokra.

BARTA Györgyi „A multinacionális társaságok különböző stratégiai Magyarországon és hazai fogadtatásuk” c. előadása két fő részre tagolódott. Az előadó először a külföldi tőke és főleg a transznacionális vállalatokat övező lelkesedés lehadásának okait tárta fel, majd ismertette azokat az alternatív működési stratégiákat, amelyeket a transznacionális és a nagyobb külföldi vállalatok követnek, továbbá kitért a magyar gazdaságba való integrációjukra is. Hazánkban a külföldi tőke és főleg a transznacionális vállalatok belső aktivitásáról a túlzó állítások két csoportja különíthető el. Az egyik szerint az ország teljesen védtelen velük szemben, a hazai kis- és középvállalatok nem képesek velük versenyezni, így az ország rövid időn belül gyarmattá vagy félgymarmattá válhat. Míg mások szerint nem a tulajdonosok, a management kitével kell törődni, hanem azzal, hogy ezek a cégek magyar munkaerőt alkalmaznak, újabb beruházásokat hajtanak végre, fejlesztik a technológiát és nem utolsósorban adót fizetnek az államnak. A kezdeti lelkesedés, illúziók lerombolásához jelentősen hozzájárult a szakirodalom és/vagy a média által közvetített növekvő politikai helytelenítés, valamint az is, hogy az ország „hídszerepe” is „összeomlott”, ugyanis más országokban is megindult a transznacionális vállalatok elterjedése. Az ellentmondásos megítélés ellenére tény, hogy a külföldi tőke nélkül Magyarország gazdaságának stabilizációja, modernizációja és az európai gazdaságba való integrációja elképzelhetetlen.

Az egyik transznacionális vállalatnak a lokális fogadtatását mutatta be KISS Éva „A Suzuki autógyár hatása Esztergom-társadalmi-gazdasági fejlődésére” c. előadásában. A japán autógyárat – más transznacionális vállalathoz hasonlóan – azzal a céllal létesítették 1990-ben, hogy közelebb kerüljenek az európai piacokhoz. A gyártelepítés körülményeinek, lakossági megítélésének feltárását kérdőíves felmérés és interjúk tették lehetővé. Ez a vizsgálat azért nagyjelentőségű, mert korábban az ipari nagyberuházásoknak elsődlegesen a természeti környezetre kifejtett hatását kutatták, s nem fordítottak kellő figyelmet a helyi társadalmi, gazdasági környezetre. Bebizonyosodott, hogy sok csalódás, probléma elkerülhető lett volna, ha a lakosságot kellőképpen felkészítik, informálják. Esztergom lakossága szintén sokkal többet várt az odatelepült világhírű cégtől. Az eleinte tapasztalható lelkesedés, eufória után ma már egyre racionálisabban ítélik meg a valóságos helyzetet, s kezdik megérteni, elfogadni a japán vállalat által diktált feltételeket. Úgy tűnik a Suzuki „uralja” a várost, átalakítja nemcsak a helyi társadalmi-gazdasági környezetet, hanem beszállítói révén kihat az ország egészére is.

Rövid videófilmről hangzott el PÁL Ágnes „Az ipari parkok létesítésének lehetőségei és tapasztalatai az Alföldön” elnevezésű kutatási szinopszisa. Az ipari park kifejezést az 1970-es évektől kezdték használni a szakemberek, akkor azonban csak technológiai parkot értettek alatta. Ma már jóval összetettebb ez a fogalom az innovatív, dinamikus vállalatok komplex egységére utal, amelyek fontos szerepet játszanak egy régió gazdaságában. Az Alföld sajátos iparosításnak történeti áttekintése és céljai ismertetése után részletesen foglalkozott a tervezett ipari beruházások sajátosságaival különböző alföldi városokat (Békéscsaba, Kisvárd, Mátészalka, Szolnok) véve alapul. Az 1980-as évek végén bekövetkezett változások nyomán hangsúlyt kell helyezni az olyan kisvárosok iparának a megújítására, amelyeket az 1960-as évek iparosítása hívott életre, mert ezek mint az új ipari terek létesítésének lehetőségei jöhetnek számításba.

Bulgária fókuszba kerülését J. PICKLES (USA) ott végzett kutatási eredményeinek összegzése tette lehetővé, amelynek ezt a címet adta: „Ellenőrzés, tárgyalás és verseny: a környezet szerepe a társadalmi-gazdasági alkudozásban a központi tervezésből való átmenetben.” Mondanivalóját három kérdéskör megválaszolására összpontosította. Ezek a következők:

– Hogyan építették ki a hatalmat és gyakorolták az ellenőrzést a központilag irányított gazdaságban?

– Milyen eszközökkel ellenőrizte az állam a vállalatokat, a vállalatok a közösségeket és az állami apparátusok a lakosságot?

– Milyen módon közvetítették ezeket az ellenőrzési rendszereket, különös tekintettel arra, hogy a vállalatokra hogyan hatott az állam hatalma, és hogy a közösségek hogyan gyakorolták a hatalmat a vállalatok felett?

A kutató előadását M. Burawoy érdekes idézetével zárta, miszerint: „A kommentátorok, akik a piacgazdaságba való átmenetnek a politikai feltételeire helyezik a hangsúlyt, alábecsülik a (szovjet típusú) gazdaság képességét, hogy reprodukálja önmagát és ellenálljon az átalakulásnak.

A posztoszocialista lengyel gazdaságban zajló változásokról három előadó számolt be. S. MISZTAL (Lengyelország), aki „A tulajdonviszonyok átalakulásának regionális aspektusa a lengyel iparban” címmel foglalta össze a lengyel privatizáció jellemzőit. Ez a folyamat az egyik legfontosabb, hanem a legfőbb tényezője a kelet-európai országok gazdasági átstrukturálódásának. Lengyelországban, eltérően a többi szocialista országtól, a II. világháború után nem sikerült a gazdaság valamennyi ágazatát teljesen államosítani, főleg a mezőgazdaságban maradt meg a föld jelentős része magántulajdonban. Az 1980-as évek elejétől a mély társadalmi és gazdasági válság enyhítése érdekében megkezdődött a tulajdonviszonyok átalakítása, hogy növekedjen a magánszektor szerepe, s úgy tűnik, hogy ez 2000-re be fog fejeződni. Amíg 1980-ban a foglalkoztatottak 26,6%-a dolgozott a magánszektorban, addig 1993-ban már 58,9%-a. A privatizáció 1993-ban a mezőgazdaságban volt a legelőrehaladottabb, mert az ott foglalkoztatottaknak 95,4%-át alkalmazta a magánszféra. Ezt követte a kereskedelem (93,5%), az építőipar (74,8%), az ipar (42,7%) és a közlekedés (26,7%). Az iparon belül a legszerényebb mértékű az 500 főnél több munkást alkalmazó cégek privatizálása a nagy befektetők hiánya miatt. A privatizáció a térben is differenciáltan megy végbe. A leggyorsabb a legkevésbé iparosodott középső és északi országrészben, ahol sokoldalú az iparszerkezet, (fa-, papír-, élelmiszer-, textilipar) ellenben a leglassúbb a legfejlettebb déli körzetben.

„Egy újonnan kialakuló térbeli rend? Az ipar változásának mechanizmusa és kilátásai a posztoszocialista Lengyelországban” címszó alatt összegezte kutatási eredményeinek egy részét B. DOMANSKI (Lengyelország). Arra a kérdésre kereste a választ, hogy az 1989 után bekövetkezett változások egy új térbeli rend kialakulását eredményezik-e az iparban az elkövetkező 10-15 évben vagy inkább reprodukálódik a létező térbeli megoszlás, mintegy megerősítve a múltból származó regionális egyenlőtlenségeket? A felszólaló a problémát sokoldalúan igyekezett körbejárni. Bemutatta, hogyan befolyásolta (ill. befolyásolja) az ipar térszerkezetét a korábban kifejlődött térbeli elhelyezkedés, az ágazati struktúra, a zöldmezős külföldi beruházások, a tőkebefektetések, a régi nagy állami vállalatok és az újonnan felbukkanó nagy hazai cégek stratégiái, valamint a földrajzi fekvés. Összességében megállapította, hogy valamennyi szempontot figyelembe véve a legkedvezőbb helyzetben: Varsó, Poznan és Bielsko Biala térsége van, míg az ország D-DNy-i része, ahol a nehézipar (bányászat, kohászat) dominál, súlyos problémákkal küszködik. Számottevő különbség van az ország Ny-i és K-i fele között is (az előbbiben pl. sokkal magasabb a külföldi befektetések aránya). Az eddigi tapasztalatok azt jelzik, hogy a regionális változások nem reprodukáltak és nem is erősítették meg a korábban kialakult térbeli rendet.

T. STRYJAKIEWICZ (Lengyelország) „Az új üzleti környezet megteremtése Lengyelországban” c. előadásában kifejtette, hogy a társadalmi-gazdasági rendszer átalakulása a változások sorát idézi elő nemcsak az ipar szerkezetében és működésében, hanem az ipar és környezete közötti kapcsolatokban is, s az utóbbiakban bekövetkező változások gyakran szembetűnőbbek, mint az előzőekben végbementek. Az üzleti (vállalati) környezet fogalma tág és sokféleképpen definiálható, ezért munkája során annak tartalmát csak a pénzügyi rendszer azon intézményeire korlátozta, amelyek elősegítik a gazdasági kapcsolatok kibontakozását és a gazdaság fejlődését regionális és lokális szinten. Vizsgálatukat megnehezítette, hogy rövid ideje léteznek, s így hatásuk kevésbé értékelhető; hogy az elnevezésük gyakran félreérthető, működésük pedig formális; hogy spontán módon jelennek meg és tűnnek el, továbbá nincs rájuk regisztrációs központi rendszer. Ezek az intézmények csak néhány éve kezdenek elterjedni a posztoszocialista országokban mint fontos közvetítő csomópontok a gazdaság strukturális változása és az egyéni ügynökök tevékenysége között, amelyeket a munkamegosztáson alapuló modern társadalmak rendkívül lényeges elemének tartanak. Ezután az előadó a bankrendszer átalakulását és területi konzekvenciáit ismertette, majd röviden elemezte a regionális és lokális fejlesztés céljára létesített ügynökségek, alapítványok, az innovációs és befektetés-támogató központok, a gazdasági ügyvédi irodák és társulásaik, a tanácsadó és képzési intézmények, valamint a kereskedelmet segítő intézmények szerepét. A regionális differenciák ezen létesítmények térbeli előfordulásában is érvényesülnek. Közülük a legtöbb Varsó (38,6), Krakkó (23,7), Poznan (19,7) és Lódz (19,5 foglalkoztatott/fő) körzetében van,

úgy az is érthető, hogy ezekben a térségekben a legmagasabb az ezen intézményekben foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma. Ugyanakkor jóval kedvezőlenebb a helyzet, a D-i, ill. a K-i országrészben, (mert kevesebb az ilyen jellegű létesítmény), ami részben következménye, de oka is súlyos gazdasági válságnak.

G. GORNOSZTAJEVA (Oroszország) „A Moszkvai Régió a posztindusztriális struktúrába való átmenet idején” címmel tartott előadást. A 20. sz. végére a posztindusztriális gazdasági szerkezet irányába való átalakulással összefüggésben (amelyet a fejlett technológia, az információ és a szolgáltatások dominanciája jellemez) az urbánus kapcsolatok új típusa bontakozik ki. A globalizáció és a terciarizálódás folyamatai, a cégtelepítés új szempontjai, a városlakók szabad letelepedése a városon belül és kívül, a minőségi változások a közlekedésben és a telekommunikációban a városrendszerekben és térszervezetükben lényeges átalakulást okoztak. Az új tendenciáknak eltérő sajátosságai vannak az egyes országokban. Kiváltképp érdekes lehet Oroszország helyzete, ahol a 70 éves szocialista fejlesztés periódusának végén következnek be ezek a változások, és azon belül is külön figyelmet érdemel a Moszkvai Régió, ahol az urbanizációs folyamatok a legintenzívebbek és a strukturális változások a legfeltűnőbbek. Moszkva és a Moszkvai Régió gazdaságtörténetében a funkcionális szerkezeti átalakulásnak három fő fázisa különíthető el. A társadalmi-gazdasági fejlődés jelenlegi szakasza úgy írható le, mint az átmenet a szocialista „kolosszusból” a posztindusztriális középkorba. Ennek alátámasztására az előadó áttekintette az orosz gazdaság különböző ágaiban zajló reformfolyamatokat és értékelte a változásokat a technológiaiailag legelőrehaladottabb iparágakban és a szolgáltatásban, és kitért mindezek társadalmi vetületére is. A szovjet gazdaság, társadalom és városi környezet 1985-re holtpontra jutott. Moszkva már egyáltalán nem vonzó, mint a legmagasabb életkörülményekkel rendelkező város, ezért is negatív vándorlási különbözetének értéke. Egyre többen költöznek az elővárosokba, főleg az újjgazdagok, amit a növekvő számú magángépkocsi is elősegít. A régi nagyvárosi rendszer összeomlott, csak néhány eleme maradt fenn a fejlett technológiai szinten szerveződő új viszont még nem létezik.

R. KOSONEN (Finnország) „Közélsőségi egy határváros kulturális evolúciójához: az intézmények és a belső fejlődés Viborgban” c. előadásában tulajdonképpen arra kereste a választ, hogy a határmentiség, a határváltozás milyen szerepet játszik az adott terület, település fejlődésében. Példaként Viborgot, a korábban finn, ma orosz várost választotta (amelyet az ÉNy-i finn–orosz határ közelében hoztak létre,) hogy a határmenti fejlődés sajátos magyarázatát adja. Ugyanis Viborg – más olyan határmenti területektől eltérően, amelyeket rendszerint kevésbé fejlett perifériaként tartanak számon, a világháború előtti időszakban igen jelentős gazdasági, kulturális, sőt politikai központ is volt. A II. világháborút megelőző évszázadokban a határváltozásoknak csekély hatása volt a város gazdasági fejlődésére. 1944-től azonban – amikor a finnek átengedték a várost az oroszoknak – a drámai stagnálás periódusa kezdődött, mert Viborg számára a regionális hierarchia szovjet rendszerébe való integrálás azt jelentette, hogy a főbb gazdasági, kulturális, adminisztratív és katonai intézményeit áthelyezték Leningrádba. A határmódosítás megváltoztatta azokat a formális és informális szabályokat, amelyek befolyásolták a város fejlődését. A formális szabályok alatt a „vendéglátó (házigazda)” rezsim szabályai értendők, míg az informálisak alatt a helyspecifikus, kulturális tradíciók. Mivel az új „vendéglátók” új rezsimet hoztak, a helyi kulturális hagyományoknak is azokhoz kellett igazodniuk. Így az informális és formális szabályok kombinációja adta mindig azt az intézményi hálózatot, amelyben a terület gazdaságának fejlődnie kellett. A város különböző rezsimek (svéd, finn, orosz, szovjet) alatti fejlődésének részletes tárgyalását követően utalt arra, hogy a peresztrojka Viborg számára is új körülményeket teremtett, amelyek új informális és formális szabályok kialakulásához vezettek.

J. RAUMOLIN (Finnország) „A kelet-nyugati infrastruktúrális hálózatok kialakítása Európában és a környezeti kihívás a közlekedési hálózatok példáján” címmel tartotta meg a konferencia záróelőadását. Kiemelte, hogy a közlekedés kulcsszerepet játszik az európai integrációban, a Kelet és a Nyugat gazdaságának és társadalmának az integrációjában. A tradicionális közlekedési rendszerhez fűzött megjegyzései után a kelet-nyugati kapcsolatok nyitására, a közlekedési hálózatok fejlesztésére, a magánautók gyarapodására, a kereskedelem felélénkülésére, stb.) vázolta. A közlekedési hálózat fejlődése, Európa keleti és nyugati részeinek integrációja maga után vonja új közlekedési tengelyek (pl. Torino–Zágráb–Burgasz), új tranzitországok megjelenését, továbbá módosíthatja egyes kikötők jelentőségét is. A közlekedés fejlődése pozitívan hat a gazdasági fejlődésre is, a gazdasági növekedés ütemének megduplázódását eredményezheti. Végezetül hangsúlyozta, hogy mindezek a környezet szempontjából is új kihívást, új feltételeket, részben fokozódó terheket jelentenek, amelyek megelőzésére feltétlenül tekintettel kell lenni.

A tanácskozás félidejében, mintegy „pihenőként” a résztvevők egynapos tanulmányút keretében először a székesfehérvári Videoton Holdingot, majd az esztergomi Suzuki Motor Corporationt keresték fel, ahol megismerkedtek a két nagyüzem történetével és a néhány összeszerelő üzemükben folyó munkával. Amíg a Videoton arra volt jó példa, hogy egy sikeres, állami nagyvállalat hogyan élte túl a krízist, s hogy került magyar tulajdonosok kezébe, addig a Suzuki arra, hogy a transznacionális vállalatok hogyan vernek gyökeret, illeszkednek be a regionális és a lokális gazdaságba.

Össességében a szűkkörű részvétel miatt is baráti hangulatú konferencia nagyon eredményesnek és sikeresnek bizonyult. 1995-ben Szöl lesz a házigazda, ahol szintén két témát (1. Globális hálózatok és helyi közösségek, 2. A lokális ipar átstrukturálódása) vitatnak meg majd a résztvevők.

KISS ÉVA

Clifford Embleton

1931–1994

Bár már évek óta tartottunk tőle, hogy előbb–utóbb megérkezik a gyászír, a Bécsben rendezett I. Közép-európai Geomorfológus Konferencián mégis megdöbbenéssel értesültünk a Magyarországon is széles körben ismert, tisztelt és szeretett angol geomorfológus, Clifford EMBLETON professzor haláláról. 1991-ben és 1992-ben ugyanis két súlyos műtétet hajtottak rajta végre, amelyek azonban csak három, fájdalokkal teljes évre tudták meghosszabbítani életét. 1994. július 25-én hunyt el Londonban.

A különböző lexikonok száraz adatai, legfontosabb művei és személyes élményeim segítségével kíséreltem meg felidézni EMBLETONt, a tudóst és az embert. 1931. május 11-én született a Nagy-Britannia Cheshire grófságában fekvő Bebingtonban. Egyetemi tanulmányait Cambridge-ben végezte, 1952-ben itt szerzett diplomát, 1956-ban pedig „masters”, ill. Ph. D. fokozatot. Ekkoriban elsősorban folyóvízi geomorfológiával, a vízhálózat kialakulását befolyásoló tényezőkkel foglalkozott. 1954-ben a Londoni Egyetemen, a Bedford College-ban kapott tanársegédi állást, négy év múlva a mi adjunktusi beosztásunknak megfelelő munkakörbe helyezték. Harminc éve került a King's College-ba, London nagy nevű felsőoktatási intézményébe, ahol kényszerű nyugdíjaztatásáig dolgozott. Egyetemi tanárrá 1981-ben nevezték ki, amikor könyveivel és egyéb tudományos tevékenységével nemzetközi hírnevet szerzett.

A Nottinghami Egyetem professzorasszonyával, C. A. M. KINGgel 1971-ben a glaciális és periglaciális geomorfológia máig is jól használható kézikönyvét jelentette meg, 1978-ban pedig D. BRUNSDENnel és D. K. C. JONES-szal társszerkesztője volt a geomorfológia fejlődési irányait tárgyaló, „Geomorphology. Present problems and future prospects” c. tanulmánygyűjteménynek. Kedvező fogadtatásra talált a szintén általa szerkesztett „Process in geomorphology” c. kötet is, amely különös figyelmet szentel a kőzetmállás, a tömegmozgások és a folyóvízi felszínformálás kutatásában akkor a legfrissebbeknek számító eredmények bemutatásának. További könyvei már a Nemzetközi Földrajzi Unió bizottságaiban betöltött tisztségeihez kapcsolódnak, így először ilyen irányú tevékenységéről kell szót ejteni.

A geomorfológiai térképezéshez szükséges fogalmak pontos tartalmának meghatározására, a különböző országokban használatos jelkulcsok egységesítésére az IGU új-delhi kongresszusán elhatározta egy geomorfológiai térképezési munkabizottság létrehozását. Ennek vezetésével eleinte a csehszlovák J. DEMEK professzort bízta meg. Bizottsági tagként EMBLETON is részt vett a három nyelven (angolul, németül és oroszul) kiadott kézikönyvek elkészítésében, amelyek a nagyméretarányú (1:1 000 000), majd az áttekinthető (1:100 000 és 1:1 000 000 közötti) geomorfológiai térképezést voltak hivatottak megkönnyíteni. A nyolcvanas években Th. H. VERSTAPPENnel már ő irányította a bizottság munkáját, amelybe holland, brit, olasz, svájci, svéd, finn, sőt tengerentúli szakértőkön kívül a szocialista országok (Csehszlovákia, a Szovjetunió, az NDK, Lengyelország és Magyarország) kutatói is bekapcsolódtak. (1980–1988 között mint titkár gyakran helyettesítette az elfoglalt holland professzort, aki jelenleg a Nemzetközi Földrajzi Unió elnöke.)

A nemzetközi ülésszakokon, Barcelonában, Torunban, Firenzében személyes benyomást kaphattunk személyiségéről, emberi tulajdonságairól is. „Angolos” megjelenése, a szakmai megbeszéléseken megnyilvánuló higgadt-sága, tárgyilagos megnyilvánulásai mellett mély benyomást tett a jelenlevőkre segítőkészségével, megértő